

1885

СПОМЕНИ НА СЪВРЕМЕНИЦИ

БЪЛГАРСКА  ИСТОРИЯ

БЪЛГАРСКА  **ИСТОРИЯ**

© Стоян Тачев, *автор*

© Георги Караманев, *редактор*

© Николета Карайончева, *художник на корица*

© Виктория Николова, *графично оформление*

„БИ 93“ ООД
София, 2018 г.

ISBN: 978-619-7496-02-4

1885

СПОМЕНИ НА СЪВРЕМЕНИЦИ

София
2018

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДГОВОР 6

I

Източна Румелия

Съпротивата срещу решенията на

Берлинския конгрес 8

Управлението на Алеко Богориди и

Гаврил Кръстевич 14

II

Подготовката на Съединението

Българският таен централен

революционен комитет 34

Подготовката 39

III

Съединението 66

IV

Отзвукът от Съединението.

Тъменът на войната

Отзвукът в Съединена България	94
Великите сили, Османската империя и балканските гържави	113
Тъменът на войната	126

V

Сръбско-българската война

Сръбското настъпление	132
Битката при Сливница	145
Българското контранастъпление	168
Северният отряд и защитата на Видинско	183
Примирието	190

VI

След войната	198
--------------------	-----

ИЗТОЧНИЦИ	212
-----------------	-----

ПРЕДГОВОР

През 1885 година един разпокъсан, но задружен народ се изправя срещу оковите на несправедлив мирен договор, срещу волята на Великите сили в името на националния си идеал – обединението на своето етническо землище в една държава. Ход, безкрайно рискован, тъй като сред големите европейски държави нито една не покровителства тази кауза. Това е разказ за лудите глави, които извършиха Съединението на Княжество България и Източна Румелия и го защитиха геройски със силата на своето оръжие.

В тази история България е оставена сама, заг нея не стои нито могъща армия, нито дълбока хазна. На нейна страна е единствено правдата.

„Защо ни е нужна тази книга?“, бихте попитали. Отговорът е лесен – в новата ни история сякаш има прекалено малко моменти, в които българите са били обединени. Точно тогава нашите предци са постигали целите си, а мечтата им за обединена България е била с една крачка по-близо.

В късчетата народна памет, които са събрани в тази книга, ще намерите истории за истинско родолюбие и национално единство. Разтваряйки страниците, ще се потопите в атмосферата на следосвобожденска България, ще видите ученията на гимнастическите дружества в Тракия и ще присъствате на заседанията на майни комитети, подготвящи Съединението.

Спомените на съвременниците ще ви отведат на честването на смъртта на Хаджи Димитър на Бузлуджа, където ще посрещнете с поклон майката на войводата, а заедно с опълченците ще чуете писмото на

майор Райчо Николов и ще извикате „Долу Румелия!“. Ще присъствате на съгубовния разговор между Димитър Ризов и княз Александър по време на маневрите в Шумен. Заедно с Иван Андонов и Захари Стоянов ще съпроводите Гаврил Кръстевич от конака в Пловдив и ще празнувате Съединението. С капитан Стоян Филипов ще защитавате геройски позицията на Цветков гроб, ще крачите в калта заедно с войниците от румелийските дружини, запътили се към Сливница, заедно с войниците на капитан Стефан Тошев ще атакувате хребета Три уши и ще запееете гръмовно „Шуми Марица“, с поручик Георги Вазов ще превземете Пирот.

Съпроводени от богатия, задушевно топъл език на българите от края на XIX век, ще опознаете събитията през очите на тези светли синове на нашия народ, които не се усъмниха в смисъла на делото си и рискуваха всичко в името на свободата.

Когато затворите тази книга, ще усетите непреходната стойност на думите „Съединението прави силата“.

Редовете ѝ няма просто да ви пренесат в едно отгавна отминало време с неговите чудни и необикновени герои. Ще намерите и онази съкровена частица българщина, която е крепила нашите предци, а може да крепи и нас, защото, както казва един от командирите на младата българска войска през паметната 1885 година:

„Човек се ражда да живее. Но да живее разумно. Разумно се живее само тогава, когато добросъвестно се изпълнява дълг към род, общество и отечество.“

Приятно четене!

Стоян Тачев

I Източна Румелия

Съпротивата срещу решенията на Берлинския конгрес

Решенията на Берлинския конгрес разделят българското етническо землище на пет части с различна съдба – три от тях са свързани с Османската империя – васалното Княжество България, автономната област Източна Румелия и Македония и Източна Тракия, които остават в нейните предели. Северна Добруджа е присъединена към Румъния, а Нишко и Пиротско – към Сърбия.

Идеалът за обединена България е дълбоко вкоренен в съзнанието на възрожденците, затова грубото му потъпкване е прието болезнено от българския народ. Започват времена на съпротива – както мирна, така и с оръжие, против решението на Великите сили. Пишат се петиции, изпращат се депутации при политиците от Европа, представящи българската кауза и несправедливото отношение към нашия народ.

Идеята за организирана борба за обединение възниква веднага след Берлинския конгрес. Иван Андонов, един от главните организатори, разказва следното:

На 16 август 1878 г. по инициативата на стария труженник Димитър Матевски в Пловдив се състоя тайно събрание в неговата къща. В това събрание взеха участие само народни дейци, които са вземали активно участие в Старозагорското и Априлското въстание, опълченците

– шипченски герои, и други по-видни дейци. В събранието се разискваха следните въпроси:

1) Тъй като, според решението на Берлинския конгрес, Южна България, която най-много пострада както в Априлското въстание, така и в Руско-турската война, се преименува на Източна Румелия, нещо, което съставлява оскърбление на българското национално чувство;

2) Според решението на същия конгрес в тази така наречена Източна Румелия се допускат три официални езика: български, турски и гръцки, което също е една голяма обида, която подбива престижа на българите като господстваща нация и болшинство на страната;

3) Допускат се турски гарнизони на Шипченския и Хаинбоазкия проходи, които, веднъж окупирани от турски войски, биха застрашавали страната от бъдещи повторения на миналите ужаси, всичките им кръвопролития и разорения;

4) Главният управител ще бъде назначаван от Негово величество султана за 5 години със султански ферман и флагът на двореца му ще бъде полумесеи; решенията и присъдите на съдилищата ще се издават в името на султана, който има суверенното право да дава амнистия;

5) Източна Румелия ще бъде подчинена под пряката власт на султана, а в случай на метеж главният управител има правото в разстояние на 24 часа да поиска турски войски за помощ и усмиряване на въстаналите области.

Всички тия пунктове бяха подробно разисквани и като се взе предвид, че тази страна, наречена Източна Румелия, е, която бе най-много разорена през време на Освободителната война, къщите на населението още стояха опожарени, ограбени, много хиляди граждани и селяни, жени

и деца бяха избити, други – избесени и загинали в затворите, да бъде толкова много и сега онеправдана, това е неприемливо за един народ, който е дал тия колосални жертви. Събранието реши да избере един таен комитет, който да подготви въоръжено противодействие, за да се противопостави на изпълнението на Берлинския договор, а особено против навлизането на турските гарнизони в Източна Румелия.

Комитетът бе конституиран така: Димитър Матевски – председател, Димитър Стамболов – подпредседател, Георги Крумов – секретар, Димитър Свещаров – член, Иван Андонов – главен апостол-организатор.

Този комитет няколко пъти в заседанията си, обсъждайки въпроса за оръжие, с което да въоръжи населението за противодействие, реши да изпрати Димитър Матевски при генерал Скобелев, от когото да проси оръжие за целта.

Мисията се оказва успешна:

Матевски ходи и се върна. Той докладва на комитета следното: при отиването му при генерал Скобелев се присъединил Методий Кусевич, с когото се представили заедно, но с особени мисии. Кусевич претендирал руските войски да навлязат и освободят Македония, но генералът му възразил, че това е един голям международен въпрос и че подобно нещо той не може да стори на своя глава.

На мисията на Матевски знаменитият руски полководец се отзовал благосклонно. Той обещал засега да отпусне 20 000 кринкови пушки, а по-после обещал да отпусне още 60 000 пушки на свой риск, „обаче с условие, че ще съставите, казал той на Матевски, не тайни дружества и комитети, а гимнастически дружества за обучение населението с тия пушки и с устав, утвърден от официалните власти“.

След отпускането на оръжието започва организирането на гимнастически гружества, които се заемат с военното обучение на българите. Ролята на обучители поемат славните опълченци от Шунка. Започва и дейността на комитетите, обрисувана отново от Иван Андонов:

Моята агитация беше против жестока Европа, която насилствено раздели нашия народ на пет части, без да беше виновен в нещо и без да пречеше никому на интересите. На нас предстои сега да работим за неговото обединение. Ние не трябва да очакваме помощ отникъде, а, облегнати на своите сили, сами да разрешим своята съдба. Това учение ние наследихме от нашите велики учители: Раковски, Каравелов, Левски, Ботев, Стамболов и други мнозина родолюбци. Ние всички трябва да се възпитаме в този дух и да приготвим народа за новите борби, които на утрешния ден ни предстоят. Затова, когато комитетът разискваше как трябва да бъде надписът на печата, всички едногласно решихме, че трябва да бъде: „Единство“, с което разбирахме обединението или съединението на българския народ. Ето защо Съединението на Южна България със Северна беше логическо последствие от решенията на този комитет, организиран в 1878 г., който изпълни бляскаво ролята си, като не допусна да се изпълнят решенията на Берлинския конгрес относно окупирането на Шипченския и Хаинбоазкия проходи от турски войски.

За същото свидетелства българският учен и общественик Димитър Маринов:

„Идеята за съединение на Северна и Южна България се създаде още при първия слух, че в Берлин са унищожили

Санстефанския договор и са разделили Санстефанска България. Още тогава, по инициативата по-напред на генерал Скобелев, а после и на генерал Тотлебен, главнокомандващ на руските войски, се състави едно силно въоръжено народно опълчение под скромното название „гимнастически дружества“, които бяха същински въоръжени чети. Целта на тия дружества, в които влезе всичко българско от 18 до 40-годишна възраст, беше да не се подчиним на Берлинския договор, да не признаем разделението на Южна България от княжеството. Освен гимнастическите дружества, които брояха около 20 000 въоръжени борци, на помощ щяха да дойдат и въоръжени доброволци от Северна България, също не по-малко от 20 000 души, а пък за предводители щяха да се притекат офицерите от Българското опълчение, които при Стара Загора, Шипка, Шейново и други спечелиха слава и име на храбри борци.

Дни по-късно, на 29 август 1878 г., в Търново е основан комитет „Единство“, който си поставя за цел българското национално единение. Членове на комитета са Стефан Стамболов, братята Георги и Никола Живкови, Христо Иванов-Големия, Христо Караминков-Бунито и други. Гъста мрежа от комитети покрива градове и села в Северна и Южна България, по политически причини те са формирани като благотворителни дружества. Комитетите от двете страни на Стара планина на практика са обединени в една организация.

На 5 октомври 1878 г. избухва Кресненско-Разложкото въстание, което е кърваво потушено. Героичната борба на въстаниците е подкрепена от народа, към района на въстанието заминават чети доброволци, комитетите „Единство“ активно подкрепят въстанието.

Огромно е влиянието на комитетите за утвърждаване на българския характер на Източна Румелия и за назначаване на българин за генерал-губернатор. Не е приложено решението на Берлинския конгрес за разполагане на турски гарнизони по границата между Княжество България и Източна Румелия. Представители на Великите сили изработват Органически устав – основния закон на автономната област.

Управлението на Алеко Богориди и Гаврил Кръстевич

В началото на 1879 г. в Пловдив, столицата на Източна Румелия, пристига изборният от султана генерал-губернатор. Това е висшият османски дипломат и сановник от български произход Александър Богориди, наричан Алеко паша. Той е роден в Цариград през 1823 г., правнук на Софроний Врачански, син на високопоставения османски държавник и княз на Самос Стефан Богориди и на Ралу Сканаби, представителка на влиятелно гръцко семейство в Цариград.

Алеко Богориди не говори български език. Съученик на Раковски и Иван Богоров от Великата народна школа на гърците в цариградския квартал „Куручешме“, той постъпва на дипломатическа служба, изпълнява мисии в Молдова, в Лондон, после е посланик във Виена. Известно време е министър на пощите и телеграфите на Османската империя. Начетен, полиглот, със сериозно лично състояние, Алеко паша се показва умел дипломат и непреклонен българин. Руско-турската война от 1877 – 1878 г. го заварва на поста посланик на Високата порта във Виена. Нежелаейки да брани интересите на султана и по някакъв начин да навреди на българския народ, Алеко Богориди предава делата на посолството на секретаря си и живее като частно лице в Париж до края на войната. Княз Лобанов-Ростовски отправя към него предложението да заеме поста на губернатор на Източна Румелия, Богориди е одобрен от Великите сили и назначен от султана.

За първите му ходове в тази роля намираме информация в следните редове на Иван Андонов:

След като получил одобрението на Високата порта и Великите сили, Богориди заминава за Цариград, където султанът го приема на аудиенция, в която се помъчил да му внуши идеята за управление на областта от точка зрение на турските интереси, за особеното покровителство на турския елемент, на което Богориди отбелязал, че неговото назначение е ограничено от Органическият устав, който той трябвало строго и безпристрастно да прилага. Този отговор не е бил по вкуса на султана, защото още от самото начало е определил отношенията на Богориди спрямо суверенните права на империята.

Дали въпросът за феса и калпака е бил повдигнат в тая аудиенция, според както искат да кажат някои, не е установено положително. От срещите си както с някои лица от руското посолство, така и с някои българи, а най-вече с временния генерал-губернатор Столипин, който нарочно отишъл в Цариград, за да се срещне с Богориди, последният е можал да долови онова, което го очаква в поверената му област, и ще да си е определил линията на поведението. Но като истински турски дипломат той не е искал да форсира събитията, стараяйки се да им даде вид на неволно принуждение, за да не наскърби още повече своя сюзерен, който бе възлагал толкова надежди върху неговото назначение. Ето защо, на път за Пловдив, на турска територия, където му се правят големи почести, той пътува с фес на главата, с него се явява на пограничната гара Харманли, където му е било устроено първото официално посрещане на румелийска територия, начело с епископа Гервасий, капитан Николаев (сега генерал от запаса), д-р Чомаков и др. Но тая среща е била така внушително враждебна, че му дава куража да сложи на главата си поднесения му калпак за по-нататъшното пътуване.

Оттук нататък почва неговата родолюбива дейност, насочена все към една и съща цел – побългаряването на страната във всяко отношение.

Съставено е правителство на областта, в което влизат: като главен секретар и директор на вътрешните работи – Гаврил Кръстевич, доверен човек на Стефан Богориди, османски юрист с големи заслуги в борбата за църковна независимост; като директор на народното просвещение – Йоаким Груев, учител и книжовник, бивш помощник на пловдивския окръжен управител; като директор на финансите – Адолф Шмит, германец на турска служба; като директор на правосъдието – Тодораки Кесяков от Копривщица, окръжен ковчежник на бившия Пловдивски санджак; като директор на обществените сгради – г-р Георги Вълкович от Копривщица, бивш турски военен лекар с чин полковник; като директор на милицията и жандармерията – дивизионен генерал Виталис, французин на турска служба.

Това правителство трудно поема управлението на областта, българите оказват съпротива и се опитват да линчуват директора на финансите още през февруари в Чирпан, Ямбол и Сливен. Безредиците са организирани по нареждане на Димитър Матевски. Иван Андонов си спомня:

Случката в Чирпан има своето влияние както на руските окупационни власти, така и на представителите на Великите сили, подписали Берлинския трактат. Тези, последните, прибързаха да донесат на своите правителства, които, от страх да не стане общ бунт в страната, веднага направиха постъпка пред Високата порта да се откаже от правото си да строи укрепления и да държи турски гарнизони в Източна Румелия. И наистина, те имаха право да се страхуват от едно такова тревожно положение, толкоз повече, че всекидневно се правеха военни обучения от гимнастическите дружества и цялата автономна област представляваше един въоръжен лагер.

Руският цар е обезпокоен и изпраща свой комисар да успокои духовете в Източна Румелия през април 1879 г., за което Димитър Маринов пише:

Генерал Обручев пристигна в Пловдив на 29 април 1879 г. като царски пратеник и след един тържествен молебен, отслужен лично от Негово блаженство българския екзарх, който по това време беше напуснал Цариград, се прочете манифестът на Царя Освободител.

Пред тая воля на обожавания тогава от българите цар и пред крепката вяра и надежда, че това положение ще бъде премахнато в най-скоро време, българите в Южна България се покориха, като заявиха на царския пратеник чрез многобройни депутации, че те се подчиняват на волята на царя, но по никакъв начин няма да допуснат турските гарнизони между двете братски страни.

Председателят на комитета „Единство“ в Пловдив Димитър Матевски е обявен за издирване, но успява да избяга в княжеството. Там той преживява в мизерия няколко месеца. На 6 февруари 1880 г. директорът на вътрешните работи Гаврил Кръстевич поставя гимнастическите дружества извън закона и разпорежда разформирването им. Вълна от негодувание обхваща Южна България, много градове изпращат депутации до княз Александър, за този момент Димитър Маринов пише:

„Няколко депутации от най-живите и събудени градове през април бяха дошли в София и се представиха на княза. Те му изложиха желанието на населението, като го увериха, че гимнастическите дружества, които тайно още не бяха унищожени, макар явно и да не съществуваха, имаха добре подготвени и въоръжени борци, числото на които дотогава се бе повишило на 50 000 и повече.

Князът приел тия депутации не без двоумение и колебание. Той бе повикал тогава Стефан Стамболов, вече подпредседател на Народното събрание, за когото бяха му разправяли, че е най-компетентният в случая като стар революционер и агитатор из Тракия, и поискал неговото мнение.

- Господарю – отговорил Стамболов, – преди да отида на мястото и да видя, нищо не мога да ви кажа.

И князът бе го натоварил с тайна мисия да отиде в Румелия и след като изучи работата, да му докладва. Стамболов, придружен от Живков, също вец и опитен агитатор в революцията, през Търново и Твърдица отишли в Сливен. Там били събрани мнозина от агитаторите за съединение, стари борци и дейци от революционното време. Събранието било тайно, станали бурни разисквания и най-накрай пред преценката за сполуката и аргументите за несполуката на Стамболов, който е говорил като авторитет върху тоя въпрос, всичките отстъпили и се съгласили, че съединението трябва да се отложи.

В началото на април 1880 г. князът приема и делегати от Постоянния комитет на Източна Румелия – Константин Величков и Димитър Наумов, изпратени от Алеко Богориди, за да се договори програма за общи действия, които да доведат до скорошно съединение на двете Българи.

Секретарят на княза, доктор Константин Стоилов, пише в дневника си за дата 18 април 1880 година:

Негово височество прие румелийските делегати. Каза им: напълно е съгласен с програмата, надява се, ако въоръжението продължи, да бъдем готови още идущата година и живее всецяло с тази идея.

Събранието в Сливен излъчва Централен комитет, в

който влизат Константин Величков, Иван Евстратиев Гешов, г-р Георги Хаканов, г-р Странски и отец Георги Тилев. Целта на този комитет е да ръководи подготовката на съединението. Макар и единодушно приети, решенията му не са изпълнени.

През 1882 година Димитър Матевски умира от туберкулоза, а гумите на Иван Андонов са пълни с болка:

Матевски, човекът, когото се дължи всичко за повдигане националния дух и организиране на гимнастическите дружества, които дадоха толкова полезни резултати за българската народна кауза, гонен, преследван, умря в последна мизерия. Той се разболя от охтика и умря на 28 октомври 1882 г. За неговото погребение трябваше с дискос да събираме помощи и, за голям срам на нашата национална гордост, лептата си пускаха в този дискос и чужди народности, към които великият покойник питаеше чувства, не особено нежни. Благодарение на пловдивските граждани, пред които покойникът се ползваше с добро име, и благодарение на инициативата на опълченското дружество, останките на Матевски, съпроводени от военна музика, бяха тържествено погребани. На гроба му родолюбивият г-н Константин Величков държа прочувствена реч, с която разказа за големите заслуги на този скромен, но велик патриот. С погребението на Матевски се погребяха временно и някои народни идеали.

Накратко положението в Източна Румелия е описано от Симеон Радев:

Наместо турския вилает с привилегировано положение, който дипломацията бе кроила в Берлин, образувала се бе една фактическа свободна държава с конституционен режим и с българска национална физиономия. Плодородието на почвата, естествената интелигентност

на жителите, леките данъци предизвикваха един бърз подем на производството и на търговията. Органическият устав бе предвидил една отлична администрация, която се намираше в ръцете на образовани хора: повечето околийски началници бяха със средно образование – някои от тях знаеха даже по няколко чужди езици. От страна на малцинствата – никакви сериозни трудности. Посредством една математическа формула, изобретена от Иван Салабашев, гръцките депутати бяха съвсем изключени от Постоянния комитет. Колкото за намеренията на султана, макар и предвидена за много случаи от Органическият устав, тя се употребяваше безвредно за политическото развитие на страната. Всичко способстваше за благоденствието на страната. Партийни ежби нямаше още. Политическият живот бе прост и идилличен. Пловдив господстваше над провинцията, а голямото Гешовско семейство господстваше над Пловдив.

Контактите между княжеството и Източна Румелия не остават задълго в тайна. Реакцията на Великите сили не закъснява. Княз Александър заминава за Петербург за погребението на съпругата на император Александър II. Там той е предупреден да не предприема действия за съединение на Северна и Южна България.

В дневника на 9-р Константин Стоилов за датата 29 май 1880 г. четем:

Имах дълъг разговор с Гирс (външен министър на Руската империя – б.а.). Той говори за движението в Румелия: то е преждевременно, не трябва нищо да правим, защото ще бъдем изоставени.

Българският княз обаче не се отказва и започва неофициални сондажи за мнението на Великите сили. В